

VIJFENTWINTIG JAAR NATUURWERKWEKEN.

Veldwerk: de kiem voor milieubesef.

Duwvogels....

Het was de Commissie voor Natuurbeschermingseducatie, de CNBE, en haar zo plechtig genaamde voorgangster de Staatscommissie Natuurbescherming en Opvoeding die in de laatste vijftientig jaar veel ideeën en initiatieven op natuur-educatief gebied tot wasdom heeft zien komen. Onder andere haar eigen plan: de oprichting van de Stichting Veldstudiecentra in 1979. Deze Stichting fuseerde in 1992 met de Stichting School in Bos in Landschap (geboortjaar: 1977, voorheen School in Bos) tot de Stichting Veldwerk Nederland, uw gastheer van vandaag.

De Staatscommissie CNBE onderging nog een paar naamswijzigingen alvorens zij vorig jaar met de Natuurbeschermingsraad en zijn opvolger de Raad voor het Landelijk gebied te ruste gelegd werd. Een aantal oud-leden vond daarin een goede aanleiding nog eens bijeen te komen. Chris Maas Geesteranus, oud secretaris (hij was in de commissie de drijvende kracht bij het ontstaan van het Veldstudiecentrum in Orvelte!) haalde de oud-leden nog eens bij elkaar op Groeneveld, begin september van dit jaar. Er werd natuurlijk teruggeblikt en ook vooruit. Harry Wals, als IVN-voorzitter bestuurslid van School in Bos, liet nog eens duidelijk horen waarom het ging. Hij schetste het stadskind dat op de vraag waar melk vandaan komt, niet verder kwam dan het pak en de fabriek. En dat bij 'trekvogel' vooral ook aan 'duwvogels' werd gedacht....

Het was diezelfde zorg om kinderen, die vervreemd van de natuur opgroeiden tussen de huizenblokken, die aanleiding gaf tot het organiseren van schoolwerkweken in en met de natuur. *Niet gekend, niet geliefd. Niet geliefd, niet bewaard.* En zo staan de schoolwerkweken en het veldwerk van de Stichting Veldwerk Nederland in het algemeen *in de traditie van de natuurbescherming.* Zo ontkiemt milieubesef.

De vroege geschiedenis.

Zoals bekend begon de "officiële" natuurbescherming in Nederland met Jac. P. Thijsse en zijn geslaagde poging het Naardermeer voor de natuur te bewaren. Dat speelde in de eerste jaren van deze eeuw en leidde tot het oprichten van De Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland op 22 april 1905. Diezelfde Thijsse heeft niet alleen op de beherende en aankopende natuurbescherming zijn stempel gedrukt maar nog meer op de *natuurbeschermingseducatie*. Hij was onderwijzer, nauw betrokken bij de school. Hij werd, met Eli Heimans, de man die natuur onder de aandacht van het grote publiek

wist te brengen. Al in 1894 begonnen zij met de serie natuurboekjes: "Van vlinders, bloemen en vogels", "Sloot en plas" en wat er verder nog volgde. In 1896 stonden zij aan de wieg van het tijdschrift "De Levende Natuur" (Met J. Jaspers)- en dat leidde weer tot de oprichting van de (later Koninklijke) Nederlandse Natuurhistorische Vereniging. Die NNV zou Jan Nijkamp voortbrengen: schoolbioloog-avant-la-lettre in Den Haag, en stuwkracht in de Staatscommissie CNBE hier boven genoemd. Mede-oprichter en jarenlang voorzitter van het IVN, vereniging voor natuur- en milieueducatie, één van de ouders van School in Bos. Maar dan zitten we al ver in de naoorlogse jaren.

KNHM en IVN

Het IVN werd in 1960 opgericht, daarvoor kenden we al een organisatie van natuurwachten. Hier was, net als in jeugdorganisaties en het Natuurvriendenwerk (later in het NIVON), veel aandacht voor de jeugd.

Bert Schut, later -uiteraard- bestuurslid van School in Bos en Landschap werkte in die tijd als Hoofd Voorlichting bij de Heidemaatschappij (inmiddels Arcadis geheten) en was zoals zoveel natuurkenners en -beschermers in die tijd onder de indruk van het werk van Thijsse- en met name van zijn initiatieven voor instructieve plantsoenen in de grote steden. Schut kwam in contact met de "Schutzgemeinschaft Deutscher Wald", een organisatie die in 1949 was begonnen met zogenaamde "schoolbossen" en ontvangstcentra daarbij: 'Schul-' of 'Jugendwaldheime'. Doelgroep: leerlingen van lager- en middelbaar onderwijs (12-15 jaar). In eerste instantie werden de leerlingen ingeschakeld bij de herplant van de grote kaalslag na de Tweede Wereldoorlog. (NB Duitsland werd na de oorlog veroordeeld tot grote herstelbetalingen in natura waarbij -ook naar ons land- grote hoeveelheden hout zijn afgevoerd. Doordat vele Duitse mannen gesneuveld waren, zijn op grote schaal kinderen in schoolverband ingeschakeld bij de herplant). Dat (verplichte!) werk bleek echter opvoedkundig een enorme waarde te hebben. In diverse Duitse 'Landen' treffen we nog steeds van deze centra aan. Educatief verantwoord, opvoedkundige waardevol en bekostigd door de overheid.

Natuurbeschermingseducatie vlak over onze oostgrens, die toen ook mentaal, nog echt een grens was. In de jaren zestig was het contact over de grens minder beladen en konden de "Schulwaldheime" al op meer dan tien jaar ervaring bogen. Schut mocht van zijn werkgever het idee nader uitwerken en legde contacten. In 1966 leidde dat tot een 'brede' bespreking en werd door een aantal mensen een voorzet gemaakt om het Duitse idee geschikt te maken voor de Nederlandse situatie. Er werden scholen

geraadpleegd, deskundigen gevraagd, organisaties geïnteresseerd. Het idee viel goed bij de vereniging Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij (KNHM) die vervolgens het initiatief nam voor het uitnodigen van een aantal organisaties. Het IVN, dat mede-trekker zou worden, de afdeling onderwijs van de Haagse Dienst voor School- en Kindertuinen (de dienst waar Jan Nijkamp directeur van was), de ANWB, De Stichting Ruimte voor de Jeugd, Staatsbosbeheer en wat later de Vereniging voor Schoolbiologen (die een plaats binnen het IVN zou krijgen als 'Werkgroep voor Schoolbiologen'). Deze club bracht studiereizen aan het Jugendwaldheim te Hilchenbach, Haus des Waldes te Essen en schoolbossen en instructief plantsoen bij Dusseldorf, verzamelde ideeën van 'field-study-centers' uit Engeland, Denemarken en de USA en werkte het idee verder uit. Daarbij werd meteen ook dichterbij gedacht dan alleen het verre bos: het ging ook om natuur bij de school, en in de eigen gemeente. In 1970 werd alles op de rij gezet in een nota- en die zou het begin moeten worden van de intocht van veldwerk in het onderwijs...

School en Landschap.

School en Landschap" heet de nota, opgesteld door de werkgroep "Schoolbossen c.a. in Nederland". Na de inleiding komen op bladzijde vier "Enkele didactische/pedagogische aspecten" aan de orde. En dat begint met een - niets aan duidelijkheid te wensen overlatend- citaat van Jan Nijkamp: "het is bedroevend te moeten constateren, dat alle goede bedoelingen van de wetgever ten spijt, de wetten hebben gefaald. Het vak "kennis der natuur" was en is de Assepoester onder de voor het onderwijs verplichte vakken en het ziet er niet naar uit, dat de naaste toekomst daarin verbetering zal brengen".

Wat wilde Nijkamp met het biologie-onderwijs, en wat beoogde in zijn voetspoor de nota School en Landschap?

**kinderen in contact brengen met de levende natuur, "en het kind te steunen in het ontwikkelen van een op gezond sentiment berustende houding t.o.v. de natuur".*

En dat betekende, meer concreet:

**contact met plant en dier, in en buiten school*

**belangstelling wekken voor de natuur, weetgierigheid prikkelen*

**leren waarnemen, onder andere door opdrachten uit te voeren (geboorte van de werkbladen?)*

**verantwoordelijkheidsgevoel versterken door het verzorgen van planten en dieren*

**betekenis en waarde van de natuur aan kinderen duidelijk maken*

**overbrengen dat alles wat leeft, kwetsbaar is.*

We zien hier al de contouren die in de latere schoolwerkweken belangrijk zouden blijken: emotionele binding met natuur, 'houden van' leidt tot 'zorgen voor', leren door zelf doen en ont-

dekken. Zo wordt de basis gelegd voor milieubewustzijn en natuurbescherming.

In de dienst van Nijkamp en in het IVN waren die principes al uitgetoetst in kinderboerderijen, schooltuinen, instructieve plantsoenen, het schoolbiologenwerk, het ontwerpen van lesmateriaal, natuurwandelingen, tentoonstellingen etcetera. De schrijvers van de nota vonden dat er nog iets aan ontbrak: "we zijn ervan overtuigd dat deze activiteiten zinvol kunnen worden uitgebreid en verrijkt door hetgeen de 'werkgroep Schoolbossen c.a. in Nederland' beoogt.

Daar lag het plan. Nu de uitvoering nog. Misschien hadden de opstellers wel op een enthousiaste overheid gerekend die met geld over de brug kwam. Nee dus. En ook uit het onderwijs was het enthousiasme niet zo dat er geld en mogelijkheden kwamen.

De eerste werkweek; School in Bos

Het wachten beu besloot de werkgroep zelf tot de organisatie van de eerste werkweek van het project School in Bos. Doordouwers heb je daarvoor nodig. Dick Bouman (directeur Dienst Landelijke Eigendommen te Apeldoorn) en Jean Hendriks (nog maar kort directeur van de vereniging KNHM) zorgen er voor dat 'het idee' verder gerealiseerd kon worden. Ongeveer honderd kinderen uit vier zesde klassen (dat heet nu: achtste groep) van twee Amsterdamse basisscholen stonden zo aan het begin van een ontwikkeling van nu vijftientig jaar. Het is 1972, en van 21 tot 26 april is er dan de eerste School in Bos-week. In het Orderbos vanuit de jeugdherberg De Grote Beer vond te Apeldoorn de 'testcase' plaats. Deelnemers kwamen van de Theo Thijssenschool uit de Jordaan en de Kinkerschool uit de Kinkerbuurt. "Als we het moeten aantonen dan maar gelijk met een groep met een hoge moeilijkheidsgraad" was het motto. Tot grote opluchting stemde de wethouder van onderwijs uit Amsterdam en de gemeentelijke inspectie mee in. Een enorme hobbel was genomen, van het lesrooster week men niet zomaar af. Het programma was voor mannen als Bert Schut en schoolbiologen als Wim Schroevers en Kees Houtman geen probleem. Bouman zorgde voor de voorzieningen en trommelde bijna al zijn 'groene' personeel waaronder Gert-Jan Blankena (toenmalig hoofd Biologische Lescentrum, nu centrum voor NME) op. Hendriks zorgde ervoor dat de vereniging KNHM garant stond voor financiële tekorten. Het was zover. De aandacht kon volledig gericht worden op het experiment. Op de kinderen van de "trek-en duwvogels" en "melk komt uit de melkfabriek". En het werkte: kinderen en scholen enthousiast, critici overtuigd, medewerkers voelden op de goede weg te zijn. De pers erbij, wie het maar horen wilde kreeg het verhaal. Acht maanden later verschijnt er van de hand van John van Kruijssen, vanaf 1973 coördinator van het programma natuurwerken School in Bos en vanaf 1977 directeur van de stichting School in Bos en Landschap het rapport "School in Bos", een bewijskrachtig verslag van een testcase.

Het lukte ook een tweede keer: een jaar later. De opzet werd geperfectioneerd, de mensen van het eerste uur hadden het idee nú te weten "hoe het moest".

Harry Wals, inmiddels Jan Nijkamp opgevolgd als directeur van de Haagse Dienst voor Scholen en Kindertuinen, start in het Haagse Buitencentrum te Wilhelminaoord een eigen 'Jugendwaldheim'. Jan Wartena, ook schoolbioloog van het eerste uur, begeleidt er met zijn team Haagse 'bleekneusjes' zoals een krantenartikel meldde. Volgend jaar bestaat het Haagse 'School in Bos' ook 25 jaar.

Op zoek naar continuïteit.

Op zoek naar continuïteit, dat is bij zoiets: op zoek naar geld. Het Nationaal Jeugdfonds (NJJ, Jantje Beton) komt te hulp en de KNHM zet de belangrijke steun voort. Dat resulteert in 1974, 1975 en 1976 steeds in 15 werkweken. De know-how groeit; er ontstaat een staf van mensen die jaarlijks één of enkele natuurwerkweken leiden. Daarbij spelen schoolbiologen uit bijvoorbeeld Rotterdam, Apeldoorn, Groningen en Breda een belangrijke rol als projectleider. In navolging van de 'Jugendwaldheime' heeft de ontvangende natuurbeheerder een centrale plaats. Vanuit de vereniging KNHM coördineert John van Kruijssen de jaarprogramma's. Er wordt, mede op verzoek van het NJJ, ook geëxperimenteerd met een groep jongeren-buiten-schoolverband van het JAS. Dat stond voor het Groningse Jongeren Advies Centrum: met een S, we zijn in de jaren '70. Bovendien klinkt dat goed: JAS in BOS. Anders dan met scholen, maar ook dat werkt.

Maar het werk moet door kunnen blijven gaan, en de jonge organisatie gaat op zoek naar structurele steun. De kostprijs was (en is) te hoog om in haar geheel op de deelnemers, voor wie alles bedoeld is, te verhalen. Er is in deze jaren veel overleg met het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk (CRM) dat uiteindelijk met subsidie over de brug komt.

De CNBE ziet dit werk ook zitten- men denkt daar al verder, ook het voortgezet onderwijs zou zoiets moeten hebben. Naar analogie van de Field-work-centers in Engeland en Schotland denkt men aan een veldstudiecentrum. Als de werkgroep School in Bos haar vijftigste werkweek organiseert komt de CNBE met een rapport over veldstudiecentra dat goed valt bij het Ministerie. Bovendien heeft het Ministerie nog een boerderij/voorlichtingscentrum leeg staan in Orvelte! En ligt dat niet goed voor zoiets?

Maar voorlopig zijn er nog geen gebouwen voor dit soort werk. School in Bos redt zich met jeugdherbergen en vakantiecentra. De droom van een eigen centrum leeft echter volop. Al in 1974 neemt Dick Bouman, inmiddels voorzitter van School in Bos, de werkgroep mee naar 'Het Woldhuis', een vervallen landhuis in een uniek stukje groen ten oosten van Apeldoorn. Uiteraard is geld voorlopig nog het grote bottle-neck.....

Bij School in Bos groeit inmiddels een collectie veldwerkmaterialen en lesbrieven, aangepast aan de lagere school - jeugd. En groeit de ervaring.

Het idee is goed, de knowhow is er, de ervaring groeit de respons is groot en er is een "markt". Tijd voor vastigheid.

Op 28 februari 1977 wordt de Stichting School in Bos en Landschap opgericht, een week later komt de eerste vaste medewerker in dienst. Het 'te enge bos' is op voorstel van de heer Jaap Pieters, in die jaren de gesprekspartner van CRM, verruimd met 'en landschap'. Oprichters zijn de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij KNHM, en het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie: het IVN. Tot de dag van vandaag zijn de grondleggers in de organisatie vertegenwoordigd. Ook al zijn er bij de Stichting Veldwerk Nederland formeel geen bestuurs-

plaatsen meer gereserveerd voor die organisaties. Maar aanvankelijk zaten de voorzitter van het IVN en de directeur van de Vereniging KNHM op een 'kwaliteitszetel' in het bestuur. Zo kwam voor het IVN Harry Wals, in veel opzichten de erfgenaam van Jan Nijkamp, als bestuurder in dit werk. En vervolgens ondergetekende als Harry's opvolger bij het IVN. Ik mocht er later nog eens in terugkomen: als voorzitter, tot de fusie zijn beslag had gekregen en de Stichting Veldwerk Nederland ontstond. Jean Hendriks heeft als "Heidemijer" tot de dag van vandaag zijn beste krachten aan dit werk gegeven. Na 25-jaar

sluit hij zijn actieve inbreng af.

Die steun van de KNHM blijkt en blijft onontbeerlijk. De vereniging stelt één van haar medewerkers voor dit werk vrij: John van Kruijssen. Hij zal tot in de jaren negentig School in Bos en Landschap verder uitbouwen en een eigen gezicht geven en zelfs door de fusieperikelen heen loodsen. Maar voorlopig blijft de Heidemij hem betalen. Pas in 1983 wil het Ministerie (inmiddels is CRM opgeheven en zijn School in Bos en Landschap en de Stichting Veldstudiecentra 'verhuisd' naar het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij) ook directie- en secretariaatskosten subsidiëren.

De nieuwe Stichting verdubbelde het aantal werkweken tot dertig. En dat aantal groeide tot boven de veertig en dat bleef zo tot 1994 -althans wat betreft de

1972	-Werkgroep School in Bos organiseert 1e natuurwerkweek
1974	-start jaarprogramma's met 15 natuurwerkweken
1977	-oprichting Stichting School in Bos en Landschap
1979	-oprichting Stichting Veldstudiecentra
1980	-opening Veldstudiecentrum Orvelte en Het Woldhuis Apeldoorn
1992	-start Stichting Veldwerk Nederland
1997	-start Veldnet: netwerk van centra met veldwerkactiviteiten

weken buiten het later te realiseren eigen centrum (waarmee het aantal explosief groeide met nog eens 40 per jaar). Pas vanaf 1994 werd aan dit "regionale programma" een andere invulling gegeven en werd dit aantal afgebouwd ten behoeve van "Veldnet", een netwerk van centra met een aanbod van veldwerkactiviteiten. Deels voortgekomen uit de locaties waar School in Bos en Landschap al jaren werkte.

School in Bos en Landschap in een eigen gebouw.

Dat eigen centrum kwam er: maar daarvoor was er eerst een toverfee nodig. Dat was het Wereldnatuurfonds met de grote televisie-actie "Geef om de Natuur" in 1977. Een eigen verblijfcentrum voor School in Bos en Landschap is één van de projecten. De actie slaagt. De gemeente Apeldoorn heeft op één van haar landgoederen een voormalig landhuis en dat kan geschikt gemaakt worden. Het was het huis dat Dick Bouman in 1974 al op het oog had. De Gemeente wil het terrein in erfpacht geven. Het huis wordt grondig verbouwd (er komt een verdieping bij) maar het eigen karakter blijft bewaard. In '78 en '79 wordt de bouw voorbereid en gerealiseerd. Ook nu zijn er hobbels te overwinnen. De CNBE keurt de locatie Het Woldhuis vanwege haar ligging nabij grote wegen af. De klok is echter niet meer terug te draaien. In maart 1980 wordt de eerste natuurwerkweek vanuit het Woldhuis gehouden. De eerste school is niet toevallig: de Theo Thijssenschool. De ruimte blijkt erg geschikt en vele weken volgen. In de jaren '80 vragen én de zich ontwikkelende lesmethoden én de uitbreiding van het werk om een bouwplannen die in 1987 worden gerealiseerd: een grote vleugel met leslokaal en kantoorruimte. De werkweken in andere accommodaties gaan overigens gewoon door- worden zelfs uitgebreid door samenwerking met de NJHC, vooral in de jeugdherberg De Kleine Haar te Gossel, ook een project waar Bert Schut, inmiddels werkzaam bij de Gemeente Deventer, veel energie in stak.

Stichting Veldstudiecentra

Intussen is er in 1978 ook een andere stichting, de Stichting Veldstudiecentra, opgericht door het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG), de Nederlandse Vereniging voor Onderwijs in de Natuurwetenschappen (NVON) en, alweer, het IVN. De oprichting komt voort uit de al eerder genoemde discussie in de CNBE en het rapport over het veldstudiewerk. Hier wordt eerst gebouwd, en inderdaad, in Orvelte. De boerderij uit 1937 (gebouwd door de ontginningsmaatschappij 'Landschap Drenthe' als één uit een reeks, later overgegaan naar Domeinen en nog later naar de Stichting Orvelte, ressorterend onder CRM.) Ook deze Stichting

komt goed uit de startblokken. Het gebouw is -dankzij de inspanningen van het eerste bestuur- schitterend ingericht en de staf weet er iets van te maken. Geheel van een leien dakje gaat het in de beginfase echter nog niet. Er komt een onderzoekscommissie naar de meest optimale benadering voor de Nederlandse situatie, hetgeen leidt tot een aantal veranderingen. Die commissie vraagt zich in haar rapport al openlijk af, of het niet beter zou zijn de Stichting te laten fuseren met de toen qua bestuur en management meer ervaren Stichting School in Bos en Landschap.... Vanuit het ministerie van CRM (daarna LNV) wordt vanaf dat moment regelmatig aangedrongen tot tenminste ver(der)gaande samenwerking.

Fusie tot Stichting Veldwerk Nederland.

Het zou nog tot 1988 duren voordat werkelijk gesprekken over een mogelijke meerwaarde van samengaan leiden tot plannen voor diepgaande samenwerking. Weliswaar vraagt het Departement om spoed, maar beide besturen kiezen voor zorgvuldigheid boven snelheid. Het adviesbureau Twijnstra en Gudde wordt gevraagd de fusiemogelijkheden te onderzoeken en in 1992 fuseren beide stichtingen tot de nieuwe Stichting Veldwerk Nederland. Met twee verblijfcentra: in Orvelte en in Apeldoorn. De nieuwe Stichting zal gaan opereren op een bredere "markt" dan de beide voorgangers. De subsidiënt kijkt inmiddels anders tegen het uitvoerende werk, het onderwijs vraagt om andere vormen. Ervaringen uit het concrete werk met kinderen moeten dienstbaar gemaakt worden aan het ontwikkelen van werkvormen waar ook anderen -vooral ook zelfstandig- mee uit de voeten kunnen. Er worden lespakketten gemaakt, cursussen ontwikkeld, trainingen verzorgd. De Stichting schoolt leraren, begeleidt -elders- veldwerkactiviteiten, doet publicaties verschijnen en geeft ruimere verspreiding aan haar naamzoeklijsten. Ooit ontworpen voor eigen gebruik, al gauw een succes -o.a. in IVN-kringen-, komen ze nu op de markt. De commerciële activiteiten vragen een andere instelling van de staf- maar de uitdaging wordt met elan opgepakt. Maar het werk met leerlingen gaat uiteraard door. In 1995/'96 zijn er verbouwingen en uitbreidingen op beide centra om dat nog beter mogelijk te maken en tegelijkertijd ook ruimte te scheppen voor de ondersteunende werkzaamheden. Dat moet ook wel. De eigen centra vormen de 'laboratoria' waar lesopzetten in de praktijk getoetst kunnen worden. Daar ligt de basis van alle producten van Veldwerk Nederland en voor Veldnet, het inrichten en trainen van andere centra voor een aanbod van veldstudiewerk. Fondsen en subsidies moeten het basiswerk van de Stichting mogelijk blijven maken. De zich meer en meer terugtrekkende overheid maakt het er niet gemakkelijk op. Of vormt juist weer een uitdaging zoals die er telkens zijn geweest?

Toekomst

Er komt iets van een sfeer van: hoe pakken we het verder aan, hoe kunnen we het beter doen? De Boer & Croon-groep voert in 1996 een organisatie-onderzoek uit. De koers wordt duidelijk: Veldwerk Nederland bereidt zich voor op de veranderingen in subsidieerland en richt zich op 2000. En op vele jaren daarna. Vijfentwintig jaar ervaring met educatief werk. En het wordt steeds meer duidelijk dat we die moeten inzetten om de grootste uitdaging van die nieuwe eeuw aan te gaan: de aarde bewoonbaar houden voor ons nageslacht. Zonder mentaliteitsverandering, zonder opvoeding tot natuur-en milieubehoud kan dat niet. De kiem moet rijpen- maar hij moet er wel eerst zijn. En dat hebben we in die jaren geleerd: heel jong intensief betrokken zijn bij natuur en milieu bevordert die "ontkieming". Voor dat bezig zijn kennen we verschillende ingangen: de emotionele: het mooi vinden, het houden van en de rationele: het uitzoeken hoe het zit, waardoor het komt. En die twee liggen bij kinderen -afhankelijk van hun leeftijd- niet zo heel ver uiteen. De ingang kan determineren zijn, een proefje met water, bosonderhoud of de bewondering voor de broedzorg van vogels. Houden van en kennis hebben over kan, nee zal, leiden tot een andere houding en tot milieuvriendelijker gedrag. En daar doen we het voor!

Boekelo/Apeldoorn

16 oktober 1997

Nico van der Veen

oud-voorzitter Stichting School in Bos en Landschap

research: Herman de Jongh

Stichting Veldwerk Nederland